

Per què van envair Espanya els Cent Mil Fills de Sant Lluís? La revolució espanyola del 1820 en una perspectiva europea

per Josep Fontana

Per tal de comprendre millor els esdeveniments espanyols dels anys 1820 a 1823 convé situar-los en una perspectiva europea. En alguns aspectes, és la comparació dels diversos processos revolucionaris —Espanya, Itàlia, Portugal— la que ens permet d'entendre millor moltes coses; en d'altres, és la importància que tenen les reaccions internacionals davant la revolució el factor explicatiu. Així s'esdevé, per exemple, quan volem conèixer els motius que dugueren els francesos a intervenir a Espanya amb l'exèrcit anomenat dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, que tingué un paper decisiu en la caiguda del règim constitucional.

Per entendre les causes de la invasió francesa ens cal començar considerant la situació internacional en els anys que seguiren la caiguda de Napoleó, quan a la major part d'Europa, enmig d'unes condicions econòmiques deteriorades pels llargs anys de guerra, dominava un clima d'inquietud social. Els anys que transcorregueren entre el 1815 i el 1830 poden caracteritzar-se, a la vegada, pel gran nombre de commocions de la més diversa naturalesa i també —i això és el que ara ens pot interessar més— per la por que aquests esdeveniments suscitàren en els governants de la restauració, que temien que aquestes espurnes poguessin revifar la foguera de la revolució.

França mateixa pot servir-nos com a primer exemple. La monarquia dels Borbons, restaurada després de la caiguda de Napoleó, havia establert un sistema polític on les aparences del parlamentarisme i de la llibertat d'expressió eren contrarestades per tot un seguit de mesures —vot censitari, censura de premsa, etc.— encaminades a garantir la permanència del poder en mans de la dreta reialista. Des del 1817, però, les successives eleccions anuals —eleccions parcials en què només es renovava una cinquena part dels representants— anaren donant victòries cada vegada més ressonants a l'esquerra, que, de treure un 10 % el 1816, passava a obtenir, en els anys següents, un 20, un 53 i, finalment, un 70 %. Encara que el centre i la dreta continuessin mantenint la majoria de la cambra, l'elecció del 1819 va espantar-los pel que semblava anunciar de cara al futur (per acabar-ho d'adobar, es trobaren que sortia elegit fins i tot l'*abbé* Grégoire, el vell revolucionari que havia figurat entre els partidaris de l'execució de Lluís XVI —és clar que la seva paciència no arribava a tant, de manera que li negaren l'escó). En aquests dies Chateaubriand anunciava un futur ben ombrívol: «Quan la llei d'eleccions haurà produït una cambra totalment democràtica, quan la llei de re-

clutament haurà corromput l'esperit de l'exèrcit, quan el sistema ministerial haurà foragitat tots els oficials reialistes, tots els magistrats reialistes, tots els administradors reialistes, podrà fer-se una revolució amb una simple proclamació [...]. Que els ministres continuïn alegrant-se; podem anunciar-los que aquesta alegria serà de curta durada: han cridat la revolució; la revolució els prepara ja els patíbuls.» L'assassinat del duc de Berry, hereu presumpte de la corona de França, el 13 de febrer del 1820, semblà justificar les seves temences i els donà excusa per a una modificació radical de la llei d'eleccions: amb l'anomenada llei del «doble vot», que afegia 172 nous escons de diputat que només serien votats pel 25 % dels electors més rics —aquests votarien normalment a l'elecció general i després, una setmana més tard, tornarien a votar, ells sols, aquesta nova tanda—, les lleis de premsa del març del 1822 creaven el delictes de «tendència», que permetia de castigar i fins i tot de suprimir un periòdic per la «tendència general» de les seves idees, sense necessitat d'adduir delictes concrets. Segons opinió de Girard, «és probable que aquest petit cop d'estat hagi salvat la restauració, almenys per deu anys». En contrapartida, però, els liberals, als quals era negada la possibilitat d'accedir al poder per la via electoral, es llançarien pel camí de la conspiració. «Del 1820 al 1822 els complots foren constants, patrocinats per Lafayette i Manuel.» S'entén així la por de la dreta francesa davant l'«amença revolucionària» espanyola. I resulta prou clar que les causes inicials de la seva intervenció cal cercar-les a França mateix: en els fracassos electorals del 1817-1819, en el «petit cop d'estat» dels ultres i en les tensions que aquest havia suscitat.¹

El cas d'Anglaterra ens permetrà de completar, i de donar-hi un abast més general, aquest emmarcament internacional de l'època. Foren aquest uns anys en què la conducta del regent, després rei amb el nom de Jordi IV —la gent, però, l'anomenava «el Porc del Pall-mall»—, li guanyà l'antipatia dels seus súbdits, en especial com a conseqüència del procés obert a la seva esposa, Carolina, que acusà d'adulteri per tal d'obtenir-ne el divorci. No importa si la reina, que Wellington considerava «el més impúdic diable que mai hagi conegut», mereixia la simpatia que l'envoltava o no. El fet és que la persecució de Carolina suscità una autèntica emoció popular i que els sectors revolucionaris i radicals aprofitaren els esdeveniments —fins i tot el trasllat del seu cos, després de la mort, per l'agost de 1821— per tal de mobilitzar la població contra el govern i contra el rei (de passada, sabem que l'enterrament de Carolina donà lloc a un autèntic festival dels carteristes i lladres de carrer aplegats a Londres a l'olor de les

1. Per a una visió general de les commocions polítiques i socials en els anys 1815-30, Robert Justin GOLDSTEIN, *Political repression in 19th century Europe* (Londres 1983), ps. 109-136. Sobre les eleccions franceses en aquests anys Thomas D. BECK, *French legislators, 1800-1834* (Berkeley 1974), ps. 71-93; Sherman KENT, *The election of 1827 in France* (Cambridge, Mass., 1975), ps. 5-32; i Louis GIRARD, *Les libéraux français* (París 1985), ps. 89-92 (les citacions literals d'aquesta darrera obra, de les ps. 89 i 90). Sobre l'assassinat del duc de Berry, A. de Vaulabelle, *Historia de la restauración de los Borbones en Francia*, IV (Madrid 1860), ps. 42-47, i A. DE LAMARTINE, *Historia de la restauración*, III (Madrid 1852), ps. 547-569. Una anàlisi sumària de les seves conseqüències a G. DE BERTIER DE SAUVIGNY, *La Restauration* (París 1974/3), ps. 163-166. Sobre la censura de premsa Sh. KENT, *The election of 1827*, ps. 10-11, i Charles LEDRÉ, *La presse à l'assaut de la monarchie, 1815-1848* (París 1960), ps. 35-36.

multituds que s'hi reunien). Sense oblidar que aquell procés escandalós, on s'escabren tota mena de xafarderies de criats sobre la conducta de Carolina i del seu presumpte amant, Bergami, amb escenes escabroses incloses, havia de contribuir al descrèdit general de la monarquia. De fet, el mateix autor del relat que hem fet servir, un francès, tenia clar que el procés de Carolina no era sinó un pretext en un enfrontament entre dos partits, el de l'oligarquia conservadora i el de la reforma, i preveia que, en la situació concreta de la Gran Bretanya, «en un país on els vicis de la representació nacional són patents [...]; on un deute immens ofega el poble; on un mal sistema d'hisenda, [...] una legislació imprevisible, han arribat a fer passar a unes poques mans la major part de les opulentes propietats, on la tercera part de la població és reduïda a viure a costa de la caritat pública; podem dir que, en un país semblant, la revolució és imminent».²

I la veritat és que els signes d'instabilitat social que podien advertir-se semblaven donar-li la raó. En els anys que transcorren entre el 1811 i el 1822 la Gran Bretanya seria escenari de tot un seguit de commocions de la més diversa naturalesa: assalts ludites contra les màquines, revolta de Spa Fields, aixecament de Pentrich, aldarulls suscitats per la fam, revoltes camperoles a East-Anglia, repressió sangnant d'una reunió política a Peterloo, conspiració de Cato Street per matar els ministres i donar el senyal per a un aixecament revolucionari... Hi havia prou causes de malestar a la societat britànica per justificar aquest seguit de perturbacions, sense oblidar que, com ha dit Thomis, els canvis en la població feien difícil el funcionament de «la maquinària tradicional de la llei i l'ordre, que no restà reajustada fins a mitjan segle XIX».³

Quin devia ser el potencial revolucionari real d'aquests esdeveniments, que finalment no van traduir-se en cap gran alteració política, no és el que ara ha de preocupar-nos, sinó el fet que els contemporanis els consideressin com a signes anunciadors d'un gran canvi, ja que això ens explica com reaccionaren davant d'ells. Si prenem el cas de les revoltes ludites contra la nova maquinària tèxtil, el

2. Sobre el procés de la reina Carolina, J. E. COOKSON, *Lord Liverpool's administration. The crucial years, 1815-1822* (Edimburg 1975), ps. 200-300; Norman GASH, *The life and political career of Robert Banks Jenkinson, second earl of Liverpool, 1770-1828* (Londres 1984), ps. 149-169. Narracions detallades del procés, que transcriuen els testimonis presents, foren publicades pels liberals a diversos països. A Espanya, per exemple, es traduí del francès l'obra d'A. T. DESQUIRON, *Historia del proceso de la reina de Inglaterra* (Barcelona 1821) 2 vols. (el text citat és del vol. II, p. 387). Sobre la utilització del procés per part dels radicals, Iorwerth PROTHERO, *Artisans and politics in early nineteenth-century London (John Gast and his times)* (Londres 1981), ps. 132-155. La notícia sobre la forta presència de lladres i carteristes a Londres, coincidint amb l'enterrament de la reina, ens la dona Georges RUDÉ, *Criminal and victim. Crime and society in nineteenth-century England* (Oxford 1985), ps. 37-40.

3. E. P. THOMPSON, *The making of the English working class* (Harmondsworth 1968/2). Aquesta obra ha suscitat nombrosos intents de crítica. Entre els més consistents: Craig CALHOUN, *The question of class struggle* (Oxford 1982), però no es pot dir que sigui satisfactori (de què serveix, per exemple, classificar els ludites entre els «radicals reaccionaris?»). R. J. WHITE, *Waterloo to Peterloo* (Harmondsworth 1968). Sobre la conspiració de Cato Street, PROTHERO, *Artisans and politics*, ps. 127-131 (els ministres no van córrer cap perill, ja que tota la conspiració era manipulada per un informador-provocador de la policia). Sobre moviments rurals, Andrew CHARLESWORTH (ed.), *An atlas of rural protest in England, 1548-1900* (Londres 1933), ps. 104 i 146-148; Paul MUSKETT, *The East Anglian agrarian riots of 1822, «Agricultural history review»*, 32 (1984), part I, ps. 1-13, etc. La literatura sobre el conjunt d'aquests esdeveniments és immensa i no pot cabre en una nota com aquesta.

1812, potser cal considerar que la por d'un gran moviment revolucionari semblava justificada davant el panorama de tropes de revoltats organitzades que ens donen els testimonis de l'època. Tan seriosament s'ho prendrien que, per tal de fer cara a aquesta amenaça concreta, s'arribaria a fer tornar a Anglaterra quatre regiments de cavalleria que estaven combatent amb Wellington contra els francesos a la península Ibèrica. Que la revolució era imminent, ho pensaven els homes que haurien volgut que es produís, com Shelley, que, després d'haver contemplat l'execució de Jeremiah Brandreth —teixidor sense feina, cap dels rebels de Pentrich, que havien estat enganyats per un provocador a sou de la policia—, escriuria, el 1819, una nova lletra per a l'himne nacional, dedicada a la llibertat, i la seva «Cançó als homes d'Anglaterra», on tracta de fer-los conscients de l'explotació de la qual són víctimes i els incita a la rebel·lió:

*The seed ye sow, another reaps;
The wealth ye find, another keeps;
The robes ye weave, another wears;
The arms ye forge, another bears.*⁴

Les notes que Mary Shelley, la seva esposa, va escriure per aclarir-nos aquests versos ens diuen que el poeta «creia que era inevitable un enfrontament armat entre les dues classes de la societat, i es posava de tot cor del cantó del poble».⁵

També els membres de les classes dominants, incloent-hi els que tenien la responsabilitat del govern de la nació, pensaven trobar-se davant d'un perill imminent de subversió social. No és que els aldarulls i les revoltes no s'haguessin produït també en el passat, però creien que abans aquestes coses es resolien en protestes locals, que no amenaçaven la màquina de l'estat, mentre que ara, per culpa de la Revolució Francesa, que havia adreçat l'atenció del comú de la gent cap a consideracions polítiques, s'havien obert les perspectives d'una guerra de classes que podia fer que qualsevol incident es generalitzés. Això ens pot fer entendre el que va passar a Peterloo: la lògica que dugué a reprimir sangnamentment la reunió pacífica dels ciutadans que havien anat a Saint Peter in the Fields, als afores de Manchester, a escoltar els discursos en favor d'una reforma electoral que permetés la participació del comú de la gent en la vida política de la nació. Thomas Grenville escrivia que, si es toleraven reunions com la de Manchester, «això seria la fi de la llei i el govern existents, i caldria deixar lliure la població d'aquest país per organitzar un nou ordre de societat a través de les mateixes pràctiques sagnants vistes a la Revolució Francesa».⁶

En un context semblant no ha de resultar difícil de comprendre que la revo-

4. La llavor que sembreu, un altre la cull; / la riquesa que trobeu, un altre se la queda; / la roba que teixiu, un altre la vesteix; / les armes que forgeu, un altre les empunya. /

5. Sobre la revolta ludita del 1812, Robert REID, *Land of lost content. The luddite revolt, 1812* (Londres 1986), ps. 90-98 i 147; P. B. SHELLEY, *Poetical works* (Oxford 1970), ps. 572-573 i 588.

6. COOKSON, *Lord Liverpool's administration*, ps. 180-181. Per contra, podeu trobar un testimoni de com aquests esdeveniments foren viscuts pels participants a Samuel BAMFORD, *Passages in the life of a radical* (Oxford 1984) (el llibre fou escrit el 1842), ps. 141-158. Complementàriament, J. MARLOW, *The Peterloo massacre* (Londres 1971).

lució espanyola del 1820 causés inquietud entre els governants europeus de la Restauració, especialment des del moment en què semblà que actuava com a detonador d'un seguit de moviments insurreccionals que anaven a sotraguejar l'estabilitat del continent en els dos anys immediats.⁷

L'assassinat del duc de Berry es produí mentre Riego marxava amb les seves tropes pels camins d'Andalusia, la nit del 13 de febrer del 1820. Pel juliol d'aquell mateix any va esclatar la revolució de Nàpols, les etapes de la qual semblaven calcades de l'espanyola: començà la nit de l'1 al 2 de juliol, iniciada per una trentena de carbonaris de Nola, dirigits per un capellà, i per poc més d'un centenar d'oficials, sots-oficials i soldats del regiment de cavalleria de Borbó, que recorregueren pobles i camins al so de la música i cridant visques a la constitució i a la llibertat, que eren prou ben rebuts pels qui els escoltaven. La insurrecció d'altres regiments, comandada per Guglielmo Pepe, féu decidir el rei a prometre una constitució, que els insurrectes exigiren que fos l'espanyola del 1812. Tot plegat podia fer creure en una relació directa amb els sollevats espanyols, però el moviment napolità era autònom i estava preparat de molt abans.⁸

Un cosa semblant podria dir-se de l'aixecament que pel març de 1821 va tenir lloc al Piemont, que motivà l'abdicació del rei Víctor Manuel, mentre un membre de la família reial, Carlo Alberto, príncep de Carignano, era nomenat regent i jurava la constitució espanyola. La dinàmica de la revolta piemontesa, que s'inicià amb aldarulls dels estudiants de Torí i de Gènova pel mes de gener de 1821, pot explicar-se perfectament des de dins, sense recórrer a cercar-hi influències estranyes. Element decisiu en el triomf fou la participació dels carrabiners del regiment d'Aosta, de guarnició a la ciutatella de Torí, que forçaren finalment el regent Carlo Alberto, que estava complicat en la conspiració però tal vegada no volia arribar tan lluny, a acceptar que es proclamés la constitució espanyola, «amb aquelles modificacions que S.M. el rei i la representació nacional jutjarà convenients».⁹

No fou solament a Itàlia, però, on es registrà aquest aparent «contagi revolucionari». Per l'agost de 1820 esclatà una revolució a Porto, i els liberals portuguesos decidiren d'adoptar per a la convocació de les seves corts constituents les regles electorals espanyoles de la Constitució del 1812. El 17 d'octubre es revol-

7. Pel maig de 1820 lord Castlereagh escrivia confidencialment a les corts d'Àustria, França, Prússia i Rússia: «Els esdeveniments d'Espanya, a mesura que han anat desenrotllant-se, han despertat, com era d'esperar, la major inquietud a tota Europa» (*British and foreign state papers*, vol. 1822-1823 [Londres 1828], p. 71). Era lògic, en contrapartida, que l'Espanya del 1820 aparegués com una esperança per als progressistes. Shelley, que a començaments del 1820 havia escrit una «Oda a la llibertat» dedicada a Espanya —«*A glorious people vibrated again! the lightning of the nations: Liberty*» (SHELLEY, *Poetical works*, ps. 603-604)—, pensà seriosament a anar-se'n-hi a viure (K. N. CAMERON, *Shelley: the golden years* [Cambridge, Mass., 1974], p. 77).

8. Aurelio LEPRE, *La rivoluzione napoletana del 1820-1821* (Roma 1967), *passim*; Giorgio CANDELORO, *Storia della Italia moderna*, II (1815-1846) (Milà 1981/10), ps. 75-80; Stuart J. WOOLF, *La storia politica e sociale*, dins *Storia d'Italia*, vol. III: *Dal primo settecento all'Unità* (Torí 1973), ps. 273-276; Guillermo PEPE, *Memoria relativa a los sucesos de Nápoles en los años 1820 y 1821* (Madrid 1822).

9. Sobre el Piemont, F. LEMMI i altres, *La rivoluzione piemontese dell'anno 1821*, «Biblioteca di Storia Italiana Recente», XI (Torí 1923), *passim* (citació literal de la p. 569); Rosario ROMEO, *Il Risorgimento in Piemonte*, dins *Dal Piemonte sabauda all'Italia liberale* (Bari 1974), esp. ps. 18-45; CANDELORO, *Storia Italia moderna*, II, ps. 99-120.

tava a Sant Petersburg una companyia del regiment de la guàrdia imperial Semenovskij. Pel febrer i març del 1821 hi hagué insurreccions als territoris europeus de Turquia, als principats danubians i a Grècia. Abans que acabés el 1821 avortarien a França dos intents de conspiració militar.¹⁰

La repetició dels moviments i el mimetisme respecte a les fórmules hispàniques van crear en els dirigents de l'Europa absolutista la idea que existia una mena d'internacional de la revolució, dirigida per les sectes secretes, en especial pels carbonaris. D'aquesta interpretació es dedueix que, essent la revolució un problema a escala continental que amenaçava tots els estats, calia que tots col·laboressin per esclafar-la en qualsevol lloc on aixequés el cap. En la circular de Laybach del 12 de maig de 1821 els governants de les potències de la Santa Aliança es referien a «aquesta àmplia conjuració tramada des de fa molt de temps contra tots els poders establerts i contra tots els drets consagrats per aquest ordre social sota del qual Europa ha fruit tants segles de felicitat i de glòria», denunciaven que els caps d'aquesta «lliga impia» no es proposaven sinó «destruir allò que existeix per substituir-lo amb el que l'atzar suggerirà a la seva imaginació desarreglada o a les seves sinistres passions», i formulaven un principi general que qualificaven de «veritat eterna»: «Els canvis útils o necessaris en la legislació i l'administració dels estats no han d'emanar sinó de la voluntat lliure, de l'impuls meditat i il·lustrat d'aquells a qui Déu ha fet responsables del poder. Tot el que s'aparta d'aquesta línia condueix necessàriament al desordre, a trastorns i a mals molt més insuportables que aquells que es pretenia de guarir.» En funció d'aquest principi, els governants de l'Europa absolutista s'atribuïen ells mateixos el poder de policíes internacionals.¹¹

Existia aquesta conspiració universal que denunciaven? Existien, evidentment, nombroses societats secretes —relativament secretes—, de caràcter molt divers, des de revolucionàries a ultraconservadores, però les connexions a escala internacional entre les revolucionàries eren més aviat laxes. Es parla de dos centres europeus —el Comité Directeur de París i el Gran Firmament de Ginebra—, però no se sap que arribessin a aconseguir res. Allò que es podia aproximar més a la imatge de la conspiració mundial eren els carbonaris. Filippo Buonarroti havia procurat d'organitzar-los en tres cercles. La majoria dels militants restaven en el més baix, «l'Església», que era el sol l'existència del qual arribarien a conèixer, amb un programa que no anava més enllà del sufragi universal i la creació d'algunes institucions representatives. El programa del segon cercle, «el sínode», era

10. La bibliografia sobre la revolució de Portugal és prou abundant i no fóra oportú citar-la en aquest context, on ens limitarem al relatiu al sistema electoral, sobre el qual cal consultar José Manuel TENGARRINHA. *Regimes eleitorais da monarquia parlamentar, dins Estudos de história contemporânea de Portugal* (Lisboa 1983), ps. 109-128 (i. més en concret, ps. 112-114). Sobre la insurrecció del regiment Semenovskii. A. G. MAZOUR, *The first Russian revolution, 1825, The Decembrist movement. Its origins, development and significance* (Stanford 1977/2), ps. 58-63, i Francis LEY, *La Russie, Paul de Krüdener et les soulèvements nationaux, 1814-1848* (París 1971), p. 62. Sobre les conspiracions militars franceses de Saumur, Nantes, etc., per trobar-se un relat dels esdeveniments a Rafael SÁNCHEZ MANTERO. *Las conspiraciones liberales en Francia, 1815-1823* (Sevilla 1972), ps. 157-193, i n'hi ha llarguíssims relats a les històries de la restauració, ja citades, de Vaulabelle i Lamartine. Dels principats danubians i de Grècia se'n parlarà més endavant.

11. David HIGGS, *Ultraroyalism in Toulouse from its origins to the revolution of 1830* (Baltimore 1973), ps. 149-150; G. DE BERTIER DE SAUVIGNY, *La Sainte Alliance* (París 1972), ps. 212-217.

democràtic i republicà. I restava encara el més elevat i secret, «l'areòpag», que havia d'assegurar una direcció comuna als diversos moviments europeus; només els membres d'aquest cercle coneixien el credo secret que recollia les idees del comunisme de Babeuf. Sembla que els dirigents de la Santa Aliança tenien notícia d'aquests plans i que podia haver estat això el que inspirà el mite de la conjuració universal. En la pràctica, però, la carboneria actuà als diferents països sense una direcció centralitzada, i es mostrà incapaç d'unificar els esforços del camp revolucionari. A cada país apareixia amb uns continguts diferents, que responien als condicionaments polítics i socials del seu entorn. I encara més: ni a escala d'un país no es pot dir que fos una força unificada; del carbonarisme francès d'aquells anys ha pogut dir-se que no era sinó «la convergència temporal de diverses tendències polítiques».¹²

Quan ens aproximem a la realitat històrica de cada país veiem que els moviments insurreccionals d'aquells anys són perfectament explicables en termes del seu propi context. Les conspiracions franceses de 1820-22 foren una resposta a l'escalada ultra que es produí després de l'assassinat del duc de Berry. L'adopció de la constitució espanyola per part dels napolitans —com a text provisional que havia de regir mentre la representació nacional no en redactés una de pròpia— s'explica fàcilment pel fet que calia triar, d'entrada, algun dels diversos textos que ja existien. No es podia pensar en les constitucions de la Revolució Francesa —rebutjada en aquests moments per la majoria dels mateixos liberals, que en condemnaven «els excessos», cosa que ens il·lustra sobre els límits del seu projecte «revolucionari»—, de manera que l'elecció havia de fer-se entre la constitució siciliana del 1812, l'espanyola del mateix any o la carta atorgada francesa del 1814, que era la que haurien preferit els moderats. De totes tres l'espanyola era la més democràtica, sense oblidar que el fet que només instituís una sola cambra la feia preferible per a la burgesia provincial, que volia evitar que a través d'un senat l'aristocràcia de la capital continués controlant la vida política del regne. S'oblida massa sovint, també, que si els desembristes russos del 1825 triaren el model de la revolució espanyola del 1820 fou justament perquè pensaven que un pronunciament com aquell els garantia la possibilitat de canviar el govern i de fer les necessàries reformes, sense haver de córrer els riscos que implicava una commoció social, que els semblaven especialment perillosos en un país com Rússia, on «les masses» volia dir essencialment els serfs.¹³

12. Sobre l'organització dels carbonaris, Arthur LEHNING, *De Buonarroti à Bakounine* (París 1977), ps. 45-76. La part final d'aquesta història, amb el desengany que Buonarroti experimentà en veure que una bona part dels carbonaris francesos s'acomodaven a la situació sortida de la revolució del 1830, els nous intents d'organització d'una «carboneria democràtica universal», la penetració en les societats populars i les línies d'evolució que condeixen, per una banda, a Mazzini i, per l'altra, a Blanqui i al moviment obrer, es pot seguir a A. GALANTE GARRONE, *Filippo Buonarroti e i rivoluzionari dell'ottocento, 1828-1837* (Torí 1972/2). A. B. SPITZER, *Old hatreds and young hopes, The French carbonari against the Bourbon restoration* (Cambridge, Mass., 1971), ps. 266-272 (les paraules finals del paràgraf són una citació de la p. 212). J. M. ROBERTS, *The mythology of the secret societies* (Londres 1972), ps. 300-346 (i especialment 318 i ss.). G. BERTI, *I democratici e l'iniciativa meridionale nel Risorgimento* (Milà 1962), ps. 137-138 (l'extens capítol que dedica a «La Carboneria e le sette neo-carboniche», ps. 131-355, conté una excel·lent anàlisi del carbonarisme italià). S. J. WOOLF a *Storia d'Italia*, III, ps. 264-270. Sobre la Unió Anglo-carbonària, PROTHERO, *Artisans and politics*, p. 146.

13. Sobre l'adopció de la constitució espanyola a Nàpols, Gramsci diria: «els liberals es-

Aquesta visió conspirativa de la realitat política que els envoltava tenia per als governants europeus dos avantatges. El primer, que els permetia de tancar els ulls als problemes econòmics i socials que no sabien resoldre. La causa del malestar popular no eren els problemes mateixos, sinó l'ús malèvol que en feien les sectes. Els devia mancar la lucidesa que permetia a un liberal portuguès —Francisco Manuel Trigoso, president de les corts i ministre d'estat— entendre que la causa de la revolució havien estat «els vicis i abusos» de les administracions passades, mentre que els maçons no passaren d'ésser-ne un «instrument». El segon avantatge era que permetia de reduir les mesures polítiques que calia aplicar a les senzilles: les de la pura i simple repressió.¹⁴

L'exemple d'Alexandre I de Rússia pot ilustrar-ho prou bé. Educat en els principis liberals per Friedrich Caesar La Harpe, no vacilà a donar responsabilitats de govern a maçons com Speransky —és probable, a més, que el mateix Alexandre hagués estat iniciat en la maçoneria— o a suposats «republicans», com Capodístrias. En els seus inicis, el pacte mateix de la Santa Aliança era en la línia d'una barreja del liberalisme i del cristianisme místic que li havia estat inspirat per la baronessa de Krüdener; el tsar en definia l'objectiu fonamental com el d'«aplicar més eficaçment a les relacions civils i polítiques dels estats els principis de pau, de concòrdia i d'amor que són el fruit de la religió i de la moral del cristianisme». Els moviments revolucionaris del 1820, i en especial la insurrecció d'un regiment de la guàrdia imperial a Sant Petersburg, el farien canviar radicalment i acabarien convencent-lo que el liberalisme no solament era perillós per a la monarquia, sinó contrari a la religió. En una carta que escrivia, pel febrer del 1821, al seu ministre i vell amic, el príncep Golitsyn, li deia que l'onada de revolucions que estava commovent Europa era «el resultat de l'aplicació de la doctrina de Voltaire, Mirabeau, Condorcet i tots els anomenats enciclopedistes». I afegia: «No dubtis que tota aquesta gent va reunir-se en una gran conspiració general, subdividida en diversos grups i societats separats. Tinc davant meu tots els documents que concerneixen les seves activitats i sé que actuen tots junts. Des del moment en què van convèncer-se que no hi havia esperança de separar-nos [...], totes les societats i sectes basades en l'anticristianisme i la filo-

panyols saben trobar la situació jurídic-constitucional més apropiada i més generalitzada de problemes que no eren solament espanyols, sinó també italians, especialment del Mezzogiorno» (A. GRAMSCI, *Quaderni del carcere* [Torí 1975], II, p. 838). Cosa que potser és certa, però que no significa que aquesta fos la causa de l'adopció. Sembla que la constitució espanyola no era gaire coneguda en el seu detall —recordeu que era un text d'extensió poc usual en el seu gènere— i que foren especialment les raons esmentades les que dugueren a la seva adopció provisional (CANDELORO, *Storia Italia moderna*, II, ps. 80-82). En contrapartida, i per tal d'adonar-se del seu esquematisme i manca de definició, convé donar una ullada a la «carta atorgada» francesa del 1814 (Jacques GODECHOT, *Les constitutions de la France depuis 1789* [París 1970], ps. 209-224). Sobre el refús a la Revolució Francesa, vegeu que el mateix Shelley, al prefaci a *The revolt of Islam*, ha de queixar-se del «pànic que, com una epidèmia, va atacar totes les classes socials per causa dels excessos conseqüents a la Revolució Francesa» (*Poetical works*, p. 33). Sobre els desembristes russos i «l'exemple» de la revolució espanyola, MAZOUR, *The first Russian revolution*, ps. 97, 115 i 263; Michael KRUPENSKY, *The secret societies in Russia and the Decembrist movement* (Ann Arbor 1979), *passim*; M. A. DODOLEV, *Rusia y la revolución española de 1820-1823*, «Cuadernos de Historia Económica de Cataluña», v (1971), ps. 119-132, i Alberto GIL NOVALES, *La época de Riego y Pestel*, «Trienio», núm. 5 (maig de 1985), ps. 35-52.

14. F. M. TRIGOSO D'ARAGÃO MORATO, *Memórias, 1777 a 1826* (Coimbra 1983), p. 96.

sofia de Voltaire i d'altres com ell, van jurar venjar-se en el nostre govern. Es van fer esforços, sense èxit, a França, Anglaterra i Prússia. Van tenir-ne només a Espanya, Nàpols i Portugal, on els governs van ésser enderrocats». Això justificaria la transformació de la Santa Aliança en un pacte contrarevolucionari: l'únic mitjà eficaç per lluitar contra un fenomen internacional, com era l'amenaça revolucionària. Si l'existència de la «internacional de la revolució» és prou dubtosa, no ho és gens, en contrapartida, la d'aquesta «internacional de la repressió» establerta pels sobirans europeus.¹⁵

Esclafats tots els intents revolucionaris d'aquests anys, només restava, a finals del 1821, la revolució espanyola, com a exemple desafiant. El tsar Alexandre proposava que s'enviessin tropes a Espanya, mentre que els francesos, més prudents, s'acontentaven d'establir un exèrcit d'observació a la frontera —amb el pretext que es tractava d'un cordó sanitari destinat a impedir el contagi de l'epidèmia que s'havia estès per terres espanyoles— i donaven ajuda descaradament a totes les partides absolutistes que s'aixecaven en armes contra el govern constitucional de Madrid, la qual cosa no seria obstacle perquè, més endavant, en declarar-li la guerra, alleguessin com una causa les «provocacions» d'aquest.¹⁶

A la primavera del 1822 el tsar insistí en el fet que es formés un exèrcit internacional contra la revolució espanyola. Metternich escrivia que aquesta era «un dels majors assots que hagin estat reservats al nostre segle»; pitjor, fins i tot, que la francesa del 1789, ja que aquesta havia estat merament local, mentre que l'espanyola era «europa». Dit així, sense més qualificacions, la cosa sembla molt gruixuda; però una memòria de la cancelleria austríaca ens ajuda a aclarir quins devien ser els fonaments del pànic de Metternich. La revolució espanyola presentava un aspecte nou que la feia especialment temible: «la defecció de la força armada, considerada fins al present com el sosteniment més segur dels trons». Els fets de Madrid del juliol de 1822, quan la frustrada insurrecció absolutista de la guàrdia reial semblà donar pas a una radicalització dels liberals —més aparent que efectiva—, expliquen que el cas espanyol es convertís en tema central de la reunió que els governs de la Santa Aliança havien de celebrar a Verona des de mitjan octubre de 1822.¹⁷

15. Aquest paràgraf es basa essencialment en F. LEY, *La Russie, Paul de Krüdener et les soulèvements nationaux, passim* (citacions literals de les ps. 50 i 63), interessant pel fet de basar-se en els arxius de Krüdener i en la tesi doctoral de KRUPENSKY, *The secret societies in Russia and the Decembrist movement* (notícies de les ps. 32-36, 43-49, 130-136 —sobre Alexandre I i la maçoneria— i 140-141; la carta d'Alexandre a Golitsyn, ps. 138-139). Addicionalment, C. M. WOODHOUSE, *Capodistria* (Londres 1973); H. VALLOTTON, *Metternich* (Madrid 1966), ps. 143-150; E. R. MAY, *The making of the Monroe doctrine* (Cambridge Mass., 1975), ps. 68-69, i Harold N. INGLE, *Nesselrode and the Russian rapprochement with Britain 1836-1844* (Berkeley 1976), ps. 24-25.

16. G. DE BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France après le Congrès de Vienne* (París 1968-1971), II, p. 593. El «cordó sanitari» canvià ràpidament a exèrcit «d'observació», com reconeix Chateaubriand (*Oeuvres*, XII: «Congrès de Vérone» [París, s.a.], p. 49). Sobre això, *vid.* Léon-François HOFFMANN, *La peste à Barcelone* (París 1964), ps. 27-49. Afegim que el cordó no va servir de res, pel que fa a l'epidèmia, ja que la febre groga es va propagar a Marsella, portada de Màlaga per un *brick* danès, segons J. L. CARRILLO i Luis GARCÍA-BALLESTER, *Enfermedad y sociedad en la Málaga de los ss. XVIII i XIX. I: La fiebre amarilla (1741-1821)* (Màlaga 1980), ps. 45-46.

17. BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II: *Les grands congrès, 1820-1824*,

El problema va sortir immediatament a les discussions, però hi fou tractat de manera confusa, ja que ningú no estava gaire segur del que calia fer. Els representants francesos —el ministre d'afers exteriors, Montmorency, i el vescomte de Chateaubriand, que l'acompanyava— haurien volgut personalment que s'acordés una intervenció armada. Chateaubriand volia la guerra per tal de complaure el tsar, convençut que el suport d'aquest li havia de resultar útil per a la realització de les seves ambicions polítiques personals —els russos, però, el coneixien massa bé; Pozzo di Borgo escrivia al tsar que Chateaubriand era «un home sense opinió i sense un caràcter fix», si bé preveia que «la seva ambició i la seva vanitat» el durien del cantó dels ultres, sense que calgués fer res per guanyar-se'l.¹⁸ Montmorency, a més, tenia el cap en una altra banda i volia acabar com més aviat millor, per tal d'evitar que li caigués al damunt la seva dona, que, havent trencat recentment el vot de castedat que havia fet anys enrere, frisava per retrobar el seu marit al llit i recuperar la feina endarrerida. Els dos representants francesos estaven, però, lligats per les instruccions del cap del govern, Villèle, que els encomanava de procedir amb prudència, ja que encara mantenia l'esperança que les guerrilles absolutistes s'imposarien al govern constitucional —l'aparent solidesa de l'intent encapçalat per la Regència d'Urgell semblava justificar-ho— o que, almenys, el forçarien a una avenença.¹⁹

El representant anglès, Wellington, havia emprès el viatge amb les instruccions escrites per un difunt —Castlereagh, que s'havia suïcidat a conseqüència del trasbals que li havia produït un intent, més o menys real, d'extorsió per un antic episodi d'homosexualitat— i les veié confirmades pel seu successor, Canning, que no volia la guerra, perquè no volia veure que els francesos envaïen una altra

passim (citació literal de la p. 600). Convé recordar que en aquests moments Rússia disposava d'un exèrcit que era de set a vuit vegades més gran que qualsevol altre del món. El document austríac citat és a Österreichisches Staatsarchiv, Viena, *Spanien Varia*, 80; en dec el coneixement a l'amic Joaquim Albarada. En ell es considera perillosa una intervenció militar a Espanya —perillosa per a França, l'exèrcit de la qual podria contagiar-se de liberalisme, i per a Espanya, que es debilitaria amb la resistència i no podria retenir les colònies americanes— i es proposa com a solució restablir la legitimitat trencada per la Guerra de Successió, posant a Espanya un monarca de la casa d'Àustria, per a la qual cosa, es diu, potser no caldria ni intervenció militar, tan gran seria l'entusiasme que provocaria en el poble espanyol. D'aquesta categoria eren els cervells que voltaven Metternich.

18. Ministeri d'Afers Estrangers de l'URSS, *Vneshniaia politika Rossii XIX i natxala XX beka. Dokumenti Rossiiskogo ministerstva inostrannij del* (Política exterior de Rússia al segle XIX i començaments del XX. Documents del Ministeri d'Afers Estrangers de Rússia), sèrie II, tom IV (XII) (març de 1821 - desembre de 1822) (Moscou 1980), p. 619. (En endavant aquesta importantíssima font se citarà simplement com a *Vneshniaia politika*.)

19. Chateaubriand no s'ha cansat de parlar de la guerra d'Espanya com de la «seva guerra», la que ell havia projectat i dut a terme (*vid. Oeuvres*, XII, p. 37, i H. GUILLEMIN, *L'homme des Mémoires d'outre-tombe* [París 1964], ps. 195-202). Marx va fer una lectura molt aguda de les errades, mentides i misèries del «Congrès de Vèrone», com demostra la seva carta a Engels del 26 d'octubre del 1854 (MARX-ENGELS, *Werke*, 28 [Berlín 1970], ps. 404-409). Sobre Montmorency en relació amb aquest tema, Geoffroy de GRADMAISON, *L'expédition française d'Espagne en 1823* (París 1928), ps. 34-40 (per bé que aquest llibre, molt reaccionari, no és sempre de fiar, ni des del punt de vista de l'erudició). Sobre la regència d'Urgell, J. L. COMELLAS, *Los realistas en el trienio constitucional* (Pamplona 1958), i J. M. R., *Memorias para la historia de la última guerra civil de España* (Barcelona 1826), 2 vols. Sobre les relacions entre l'esmentada regència i el govern francès es trobaran dades a Archives du Ministère des Affaires Étrangères, París, *Espagne: Correspondance politique*, 717 (setembre-desembre de 1822), folis 190-196, 371-376, etc.

vegada Espanya, quan feia vuit anys que Wellington els havia engegat fora del seu sòl. Canning tractà endebades de convèncer els espanyols per tal que es «moderessin», intentà de frenar els francesos «oblidant-se» de declarar si restaria neutral o no en cas d'invasió del territori peninsular i, finalment, se'n mantingué al marge, expressà la seva esperança que els espanyols guanyarien —cosa que fou molt mal vista pels sobirans europeus; però en la qual coincidia amb no pocs ciutadans britànics, com amb el Thomas Moore que augurava en els seus versos la «dissolució» de la Santa Aliança, com un palau de gel que es fondria per l'escalfor del sol d'Espanya— i esperà per tal de passar factura als francesos en el tema de la independència de l'Amèrica Llatina, a la vegada que tenia la satisfacció de veure finalment destruïda la Santa Aliança i el sistema de congressos.²⁰

Els que ho tenien més clar, en aparença, eren Àustria i Rússia, que proclamaven obertament la seva voluntat d'intervenció. Alexandre oferia, fins i tot, un exèrcit de 150.000 homes que, després de travessar Alemanya, s'installaria al Piemont, per tal d'ajudar els francesos, ja fos a Espanya, si ho necessitaven, o a França mateix, en el cas que els jacobins gosessin revoltar-se. Però ni Metternich ni el tsar no ensenyaven el seu joc. Metternich tenia por d'una intervenció francesa, perquè temia que es desencadenés una insurrecció de l'exèrcit francès mateix, que molts suposaven inclinat al liberalisme —«*mais, la situation de cette France, est-elle assez rassurante pour exposer l'armée française aux chances d'une guerre contre une armée libérale?*», deia la memòria de la cancelleria austríaca que hem citat abans—, i, per altra banda, tampoc no desitjava veure tants russos tan a la vora. El tsar no tenia cap intenció d'enviar el seu exèrcit tan lluny, i sabia —el seu ministre d'hisenda s'encarregava de recordar-li-ho sovint— que les seves finances no li permetien aquesta mena de bromes, de manera que, si feia tots aquests escarafalls, era només, com ho confessaria al rei de Prússia, per tal de forçar els francesos a actuar. Si volem entendre el que realment preocupava als uns i als altres hem de donar una ullada a la «qüestió d'Orient».²¹

Els problemes naixien a conseqüència de les insurreccions contra els turcs, iniciades el 1821 als principats danubians —on fracassarien, a causa de l'odi que la població local tenia als seus dirigents, grecs de la «diàspora», rics comerciants que considerava com a explotadors— i al Peloponès. El que preocupava a Castlereagh i a Metternich era que, amb el pretext d'aquests esdeveniments, els russos, que reivindicaven drets de protecció dels grecs, essencialment per motius religiosos, decidissin d'intervenir en favor dels insurrectes i guanyessin noves posicions en direcció a la Mediterrània. Anglaterra no podia tolerar un canvi semblant en l'equilibri europeu, cosa que la forçaria a intervenir, i el que Metternich temia era que un enfrontament d'aquesta mena trenqués definitivament la

20. Wendy HINDE, *George Canning* (Nova York 1973), ps. 326-331; Elizabeth LONGFORD, *Wellington, Pillar of state* (Nova York 1972), ps. 99-100; P. DE AZCÁRATE, *Wellington y España* (Madrid 1960), p. 236; MAY, *The making of the Monroe doctrine*, ps. 118-124; els versos de Thomas More a *Poetical works* (Londres, s.a.), ps. 513-516 (*Fables for the Holy Alliance I: The destruction of the Holy Alliance*).

21. D. PORCH, *Army and revolution. France, 1815-1848* (Londres 1974), ps. 9-10; BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II, ps. 619-620; W. HINDE, *George Canning*, p. 326. A la correspondència diplomàtica russa no hi ha referències serioses a la voluntat d'enviar tropes fora de les fronteres, i no n'hi ha cap que parli d'Espanya. Com a exemple dels advertiments del ministre d'hisenda, vegeu la carta de Guriev a Nesselrode, del 6 d'abril del 1821, a *Vneshniaia politika*, ps. 79-81. Sobre el document austríac citat, vegeu la nota 16.

Santa Aliança. Els grecs mateixos no importaven ningú. Canning opinava que no eren altra cosa que «una partida de bandarres». Prou que ho havia intuït Byron quan escrivia:

*Trust not for freedom to the Franks—
They have a king who buys and sells.*²²

Això pot explicar que, éssent la «qüestió d'Orient» el tema que en realitat preocupava els governants d'Anglaterra i d'Àustria, es dediquessin al congrés de Verona a entretenir el tsar Alexandre amb el problema d'Espanya, força més innocu. La veritat és que els que pensaven que Alexandre era un home impulsiu, capaç d'embarcar-se en una aventura militar per causa dels grecs, s'equivocaven de mig a mig. Encara que tingués al seu servei grecs d'origen com el seu ministre Capodístrias o com el general príncep Ipsilantis, que encapçalaria la insurrecció als principats danubians, ja havia dit a Capodístrias el 1818 que avisés els grecs que s'ho prenguessin amb calma, perquè només estava disposat a ajudar-los «sobre la base de tractats». No li agradava Ipsilantis i no veia pas amb bons ulls uns homes que es revoltaven contra el seu sobirà legítim, com era el sultà.²³

La lectura dels documents del ministeri rus d'afers estrangers resulta estremidora. El tsar desautoritzava els insurrectes, que considerava com a revolucionaris, i feia manifestacions de neutralitat i fins i tot de simpatia al govern turc. El 27 de març de 1821, en arribar les primeres notícies del que passava a Valàquia

Moldàvia, s'ordenà que no es concedissin passaports per passar la frontera als grecs d'Odessa. Tres dies després el ministre d'afers estrangers, Nesselrode, feia pública la condemna de l'aixecament, en nom de la «desaprovació general de totes les temptatives de revolta contra l'autoritat legítima». El mateix dia, escrivint des de Laybach, Capodístrias s'expressava d'una manera semblant: «En un moment en què Europa és amenaçada de totes bandes per explosions revolucionàries, com no reconèixer en aquesta que ha esclatat als dos principats [danubians] l'efecte idèntic dels mateixos maneigs que han suscitat sobre una de les dues penínsules [se suposa que vol dir Espanya] la plaga, més espantosa encara, del despotisme demagògic?» Quan a la revolta dels principats s'afegí la de Morea, la resposta turca seria brutal, per bé que, en judicar-la, caldrà tenir igualment en compte la sort dels camperols musulmans massacrats pels grecs, que Europa semblava ignorar i que cap Delacroix no pintaria. El 22 d'abril de 1821 l'enviat rus a Constantinoble, Stroganoff, escrivia a Nesselrode: «La revolta de Morea [...]

22. No confieu, per la llibertat, en els «francs». / Tenen un rei que compra i ven.

23. BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II, ps. 512-514, 526-528 i 593-594; C. M. WOODHOUSE, *Capodistria*, p. 198; Matthew ANDERSON, *Russia and the Eastern Question*, dins Alan SKED (ed.), *Europe's balance of power, 1815-1848* (Londres 1979), ps. 79-97; N. INGLE, *Nesselrode and the Russian rapprochement with Britain*, ps. 15-29; E. LONGFORD, *Wellington, Pillar of state*, p. 101; W. HINDE, *George Canning*, ps. 383-389; S. J. SHAW i E. KURAL SHAW, *History of the Ottoman empire and modern Turkey*, II (Cambridge 1977), ps. 17-19. Els versos de Byron —que prossegueixen: «*In native swords, and native ranks, / The only hope of courage dwells*»: la sola esperança del coratge rau en les espases i els homes natis — són de *Don Juan*, cant III, 86-xiv (BYRON, *Selected verse and prose works* [Londres 1966], p. 490). Sobre Byron i Grècia, Marion Sarafis, *ressenya de Byron's letters and journals*, «History workshop», núm. 13 (1982), ps. 153-158, i la rèplica d'Emmanuel Sarides, *Byron and greek history*, *ibid.*, núm. 15 (1983), ps. 126-130.

ha augmentat la consternació pública i el terror del govern. Aquest ha promès víctimes a la plebs en armes i es veu obligat a lliurar-n'hi a bastament». Aquella Pasqua seria celebrada penjant el patriarca grec de Constantinoble en unió d'altres bisbes. Nesselrode escrivia pel juliol: «El cadàver d'un dels primers pastors de l'Església grega d'Orient ha esdevingut objecte de les profanacions més revoltants. El símbol mateix de la fe ha estat arrossegat pel fang; la major part de les esglésies són demolides i els hattî-xerifs del sultà anuncien una guerra de religió, cridant a les armes tots els musulmans en estat de combatre.» Davant d'aquest Stroganoff va fer poca cosa més que expressar als turcs la seva «viva aflicció».²⁴

La cosa era ben clara. Per una banda, el tsar no volia comprometre amb la seva actuació en favor dels grecs l'estabilitat de la Santa Aliança, que li semblava la sola defensa contra l'avenç de la revolució a Europa. Per una altra, considerava els insurrectes com a revolucionaris que mereixien ésser castigats. Al cap i a la fi, el canceller Metternich havia dit al comte Golowkin que el que passava a Orient es devia «exclusivament al dimoni de la revolució que turmenta Europa», i que la insurrecció grega «era essencialment revolucionària i demanava el mateix acord dels aliats que totes les altres d'aquesta natura». I —cosa que és més greu— un grec mateix com Capodístrias semblava pensar semblantment. Un document seu, signat el 23 d'octubre del 1821, dona suport a la tesi oficial: «Homes culpables han compromès la nació grega amb el doble disseny d'excitar la venjança sanguinària dels turcs contra ella i de portar així Rússia a defensar-los i, en conseqüència, a fer la guerra a la Porta.» Sabent-ho o no, estaven fent el joc a les forces de la revolució europea. Als grecs el que els esqueia era «reunir-se en un cos indissoluble i mantenir-se constantment sota els auspicis de la seva església. És per ella que existeixen i per ella que combaten, i és ella sola la que els pot salvar. No són repúbliques ni governs representatius el que els grecs volen fundar».²⁵

La qüestió de Grècia canviaria després del 1825, quan, cridades pel sultà, que se sentia incapaç de dominar la insurrecció, hi intervingueren les forces egípcies de Muhammad Alí —o Mehemet Alí, com anomenaven els turcs aquest cap albanès—, que desembarcaren a Morea i ocuparen Atenes el 1827. A les potències europees no els interessava que es consolidés a la Mediterrània oriental una nova

24. *Vneshniaia politika*, p. 68 (27-III-1821); p. 70 (30-III-1821); de Capodístrias a Sturdza (30-III-1821), p. 72, de Stroganoff a Nesselrode (22-IV-1821), p. 114; l'expressió sobre l'«aflicció» de Stroganoff, ps. 118-119.

25. Sobre això, *vid.*, fonamentalment, Eberhard SCHÜTZ, *Die Europäische Allianzpolitik Alexanders I. und der Griechische Unabhängigkeitskampf 1820-1830* (Wiesbaden 1975), *passim* especialment ps. 67-81, on s'examina l'oposició de Capodístrias i de la «facció grega», encara que, com es veu, Capodístrias acabà doblegant-se a la línia «aliancista» del tsar. Caldrà afegir, encara. C. W. CRAWLEY, *John Capodistrias: some unpublished documents* (Tessalònica 1970), on es veu que les divergències amb la política exterior russa d'aquests moments, menys independent del que solia ésser, havia començat ja abans de l'afer grec (carta del gener de 1821 sobre l'actuació austríaca a Nàpols, ps. 49-51). L'entrevista de Metternich amb Golowkin, a *Vneshniaia politika*, p. 412 (1-II-1822); el canceller austríac afegia que «des de l'explosió de les pertorbacions de l'Orient, els perills d'Europa havien fet progressos espantosos». El document de Capodístrias (23-X-1821), *ibid.*, ps. 327-329. El 14 d'abril de 1821 Alexandre Sturdza havia escrit a Capodístrias: «Siguin els que vulguin els dissenys de Déu sobre Grècia, que els noms d'aquells que s'immolen per ella i per la religió dels seus pares siguin respectats. Que no se'ls acusi de rebel·lió i de perjuri» (*ibid.*, p. 95).

potència política com era la d'Egipte, més difícil de manejar que el desorganitzat i dèbil imperi otomà, de manera que calgué fer la guerra contra els egipcis per foragitar-los de Grècia en nom del cristianisme i de la civilització, però, en realitat, per tal de preservar l'equilibri polític i les facilitats per al comerç europeu. La qüestió de la independència grega resultava més aviat un formulisme, ja que, segons opinava l'ambaixador anglès el 1841: «Una Grècia enterament independent és un absurd. A Grècia li toca o bé d'ésser russa, o d'ésser anglesa.» La solució, és clar, era que calia que fos anglesa.²⁶

Tornem, però, al 1822 i al congrés de Verona. De tota aquesta comèdia de les equivocacions —que tenia per protagonista principal Metternich, convençut d'estar manipulant els altres amb la seva habilitíssima diplomàcia, quan, en realitat, no s'adonava gaire del que estava passant— només en sortí la signatura, el 19 de novembre, d'un document innocu sobre Espanya —que, amb tot, els anglesos no acceptarien de signar— i l'adopció d'una línia de conducta no gens radical: les potències trametrien sengles notes de comminació al govern espanyol i, en el cas de no rebre una resposta satisfactòria, retirarien els seus ambaixadors a Madrid (haver acceptat això, contra l'opinió de Villèle, va costar a Montmorency haver de dimitir del ministeri). Les potències enviaren les notes, el govern de Madrid les va rebre a començaments de gener del 1823 i les contestà el dia 9, de la manera que era previsible: refusant la intromissió i menyspreant les amenaces que se li feien.²⁷

S'esdevenia, però, que en aquests mesos s'havien produït tot un seguit de canvis en la política francesa. En un primer moment, Montmorency havia hagut de dimitir —el substituï Chateaubriand al capdavant del ministeri d'affers estrangers—, a conseqüència del seu desacord amb la política d'apaivagament que volia seguir Villèle, el qual esperava de convèncer els espanyols per tal que moderessin la seva constitució «a la francesa» —el mal era que ni el rei d'Espanya no ho acceptava, ja que no entenia que això de tenir dues cambres fos bona cosa, i replicava indignat a Martínez de la Rosa, que li feia una tal proposta: «*¡Dos cámaras, cuando no podemos con una!... ¡Jamás!*» A finals de desembre, encara, en una entrevista reservada amb l'ambaixador rus, Pozzo di Borgo, el cap del govern francès, que deia estar «convençut com tothom de la necessitat de canviar l'estat actual de coses a Espanya i d'ofegar una revolució incompatible amb

26. Afaf LUFTI AL-SAYYID MARSOT, *Egypt in the reign of Muhammad Ali* (Cambridge 1984), ps. 196-231, en especial 206-219; Magali MORSY, *North Africa, 1800-1900* (Londres 1984), ps. 108-109; B. JELAVICH, *History of the Balkans*, I (Cambridge 1983), ps. 214-229.

27. Vegeu el protocol de la conferència confidencial del 25-xi-1822, signat a Verona per Metternich i Nesselrode, i la comunicació feta per Nesselrode a l'ambaixador rus a Madrid, comte Bulagri, a *Vneschniaia politika*, ps. 594 i 599. Els textos dels documents enviats al govern espanyol es poden veure a MARQUÉS DE MIRAFLORES, *Documentos a los que se hace referencia en los apuntes histórico-críticos sobre la revolución de España* (Londres 1934), II, ps. 172-188, encara que cal rectificar, a la p. 183, la signatura del ministre de Prússia, que ha d'ésser Bernstorff (i no Banstorff). Resulta sorprenent que el professor Carlos Seco afirmi que «en el Congreso de Verona ha sido precisamente Chateaubriand, el ministro de Asuntos Exteriores francés, el que ha inclinado la balanza a favor de las tesis "intervencionistas" de Austria y Rusia» (en la introducció a *Album de un soldado durante la campaña de España de 1823* [Madrid 1985], p. 39). És almenys discutible que a Verona triomfessin les tesis intervencionistes; ho és encara més que Chateaubriand —a qui no feien cas ni els austríacs, ni els russos ni els anglesos— fes inclinar cap balança i és més enllà de qualsevol discussió que no era pas ministre d'affers exteriors de França.

la seguretat de França i amb la dels altres estats», continuava defensant la seva política personal, més conciliadora. El clima polític canviaria, però, molt ràpidament a la cort francesa. La societat secreta absolutista dels «cavallers de la fe», relacionada amb la Congregació, s'havia pronunciat en favor de la guerra i havia donat ordres als seus diputats per tal que sostinguessin aquest partit al parlament; al mateix temps, Madame du Cayla, que exercia una influència decisiva sobre el rei —les relacions de Zoé du Cayla, una dona de gran bellesa, que tenia ara uns quaranta anys, amb un Lluís XVIII malalt i xacrós, que s'apropava a setanta, no semblen haver passat de «posar algunes flors als darrers dies d'un monarca valetudinari»—,²⁸ contribuïa a inclinar el monarca cap a una solució militar. Els altres temien el contagi d'Espanya perquè no es refiaven de la situació francesa: volien reprimir la revolució del veí per tal d'evitar-la a casa.²⁹

El 28 de gener de 1823, en obrir-se les sessions parlamentàries, Lluís XVIII declarà públicament: «Cent mil francesos, comandats per un príncep de la meua família [...], estan preparats per marxar, invocant el Déu de sant Lluís, amb l'objecte de conservar el tron d'Espanya per a un nét d'Enric IV, preservar aquest bell regne de la seva ruïna i reconciliar-lo amb Europa.» El 25 de febrer Chateaubriand s'adreçava per primera vegada a la cambra dels diputats, justificant la guerra i demanant autorització per a l'emprèstit de cent milions que es considerava necessari per a finançar-la —en costaria molts més.³⁰

Si es vol, doncs, contestar la pregunta que ens fèiem —per què van intervenir els francesos a Espanya?— caldrà dir que, atribuint-se el paper de policies de l'Europa absolutista (els governs de la qual estaven molt més preocupats per les amenaces socials que tenien als seus propis països que no pas pel «perill espanyol»), en una situació equívoca propiciada per les pugnes internes dels sectors de dreta lligats al govern francès, s'embarcà en una operació que no podia tenir més justificacions que la por que el seu propi exèrcit —que era, al cap i a la fi, l'exèrcit de Napoleó— pogués sentir-se temptat d'imitar el que havia fet l'exèrcit espanyol i el desig de guanyar un prestigi guerrer que donés una mica de brillantor a la mediocritat de la monarquia restaurada. Així fou com s'embarcaren en el que

28. Mort Lluís XVIII, la comtessa se separà judicialment del seu marit i es dedicà a l'agricultura, amb el resultat de crear una nova raça d'ovelles —batejada justament «Du Cayla»— per l'encreuament d'ovelles angleses i espanyoles amb unes de Núbia que li havia regalat el païxà d'Egipte. Les dades biogràfiques de la comtessa Du Cayla procedeixen de l'esplèndid diccionari biogràfic de RABBE i altres, *Biographie universelle et portative des contemporains* (París 1834), I, ps. 847-848.

29. CHATEAUBRIAND, *Oeuvres*, XII, p. 82; AZCÁRATE, *Wellington y España*, ps. 238-239; BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II, ps. 685-688 i 729-731. L'anècdota sobre Ferran VII s'explica a FERNÁNDEZ DE CORDOVA, *Mis memorias intimas*, I, p. 41. En dimitir, Montmorency ingressaria a l'Académie Française, i hauria d'aguantar les burles generals, ja que no se li coneixia cap obra escrita. Només es començà a parlar bé d'ell quan va morir, el 1826. Chateaubriand va voler fer veure que acceptava a disgust el ministeri, per tal de tenir una excusa davant d'ell (J. BASTIER, *Les manuscrits inédits de Louis de Bonald*, «Annales Historiques de la Révolution Française», LI [1979], núm. 236, ps. 307-326). BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II, p. 707; MAY, *The making of the Monroe doctrine*, p. 96. L'entrevista Pozzo di Borgo-Villèle, segons l'informe reservat de Pozzo a Nesselrode (31-XII-1822) a *Vnesbniaia politika*, ps. 617-622.

30. CHATEAUBRIAND, *Oeuvres*, XII, ps. 137-138 (*Guerre d'Espagne*) —una versió castellana completa del mateix discurs del rei de França a MIRAFLORES, *Documentos*, II, ps. 188-189— i *Opiniones y discursos* (Madrid 1855), ps. 69-76; GUILLEMIN, *L'homme des Mémoires d'outre tombe*, p. 199.

—essent una trista, cara i corrompuda aventura— saberen presentar al món com una epopeia. Perquè si alguna cosa té de sorprenent i d'admirable la mal anomenada «guerra d'Espanya» és el rendiment publicitari que en sabé treure un govern que, no en va, tenia entre les seves figures més destacades aquell gran farsant que responia al nom de Chateaubriand.

La guerra es preparà ràpidament, reunint tropes a la frontera amb Espanya, a la vegada que s'improvisava a corre-cuita una anomenada Junta Provisional d'Espanya, la missió de la qual era donar cobertura a l'acció del duc d'Angulema, cap de la força expedicionària, i presentar com una guerra civil el que no era sinó una invasió. Del costat d'ençà del Bidasoa, des de territori espanyol, un grupat d'exiliats francesos agitaria la bandera tricolor de la revolució i cantaria «La Marsellesa», intentant de convèncer els soldats francesos, treballats per la propaganda clandestina de carbonaris i bonapartistes, per tal que es passessin a la causa de la llibertat. Al capdavant hi havia el coronel Fabvier, soldat de Napoleó i futur heroi de la independència grega. Les dissensions internes impediren que s'apleguessin tots els exiliats previstos, fallaren les complicitats amb què es comptava a l'exèrcit d'Angulema, i el general Valin, veterà de les campanyes de Napoleó, s'apressà a disparar els seus canons contra la bandera per la qual havia lluitat en el passat. Tres obusos van fer vuit morts entre els exiliats i aquests es van desbandar, la qual cosa facilità que les tropes invasores entressin sense dificultats. Entre les velles lleialtats i la seguretat de les pagues, els soldats de Napoleó havien triat ara la paga. Chateaubriand, exultant, s'apressaria a divulgar que els soldats del rei havien disparat contra la bandera tricolor, i s'ufanaria, més endavant, que «la canonada del Bidasoa ha [...] dissipat fantasmes i ha destruït no poques esperances».³¹

La comtessa de Genlis —autora de *best-sellers* moralitzants i escriptora més aviat pelma, que, ara, al final d'una llarga, agitada i no sempre exemplar existència, donava al públic unes interminables memòries— escriuria: «Etic orgullosa d'haver viscut prou com per a ésser testimoni de la gloriosa i memorable expedició a Espanya, que produirà, segurament, la salvació de França.»³² Paraules que

31. MIRAFLORES, *Documentos*, II, ps. 240-241; *Circulares del gobierno provisional de España e Indias* (Manresa 1823), ps. 5-7 (textos de les proclames d'Angulema —2 d'abril; escrita en realitat per Chateaubriand— i de la «Junta» espanyola —6 d'abril—). Una bona narració de l'episodi del Bidasoa es troba a Jean BAYLOT, *Le complot des sergents de La Rochelle* (París 1969), ps. 208-209 i 227-229. El llibre serveix per adonar-se de la debilitat dels oponents al règim borbònic que s'havien anat refugiant a Espanya i de la barra de Chateaubriand, que el 1838, en una carta a Marliani, s'atrevia a dir que la invasió havia estat una mesura defensiva davant dels intents d'enderrocar el govern de Lluís XVIII per part dels carbonaris francesos, ajudats pel govern espanyol —al Bidasoa hi havia 150 francesos exiliats!— (M. MARLIANI, *Historia política de la España moderna* [Barcelona 1840], p. 89). L'eufòria de Chateaubriand: en carta a Caraman —11 d'abril del 1823— (BERTIER DE SAUVIGNY, *Metternich et la France*, II, p. 743), i el discurs de maig (CHATEAUBRIAND, *Opiniones y discursos*, p. 110). Sobre la debilitat del carbonarisme francès, SPITZER, *Old hatreds and young hopes*, ps. 197-200. De tota manera, quan es volgué mobilitzar els reservistes francesos, un parell de mesos més tard, hi hagué nombroses desercions, aldarulls i fins i tot crits de «Visca Napoleó, visca la llibertat, visca Mina!» (PORCH, *Army and revolution*, ps. 11-13). Aquests problemes serien els que donarien lloc al fet que, el 1824, França passés a fixar un servei militar de vuit anys i suprimís la reserva (John GOOCH, *Armies in Europe* [Londres 1980], p. 53).

32. COMTESSE DE GENLIS, *Mémoires inédits de Madame la comtesse de Genlis*, VII (París 1825), p. 285.

confirmen que la revolució que els francesos havien anat a combatre a Espanya era la que temien que s'estigués covant a França. Que havien travessat els Pirineus per conjurar els seus propis fantasmes.

Desembre del 1986